

A MISZTIKA ÚTJAI ISTENHEZ

Sokféle út vezet az Istenhez. Az emberi szellemnek voltaképpen minden ösvénye abba torkollik, aki az Első és a Végő. Van, akit az értelem visz el hozzá; az egyszerű „józan ész”, amely okoskodás nélkül, gyermeki egyszerűséggel látja meg a Magátólértetődőt, vagy a tudomány, amely három egyre szűkülő koncentrikus körben közelíti meg: a természettudomány a templom küszöbéig ér el, az Isten megsejtéséig; a filozófia már benyit a templomba és megmutatja a szentélyből felénk csillanó Abszolútumot; magába a szentélybe a teológia tud benyitni, mert számára a kinyilatkoztatásban maga az Isten nyitja ki az áldozatórács ajtaját. De az emberek legnagyobb része nem szorul ilyen körutakra: a kinyilatkoztatás, a hagyomány alakjában mindenféle tudományos erőfeszítés nélkül is eljut hozzá: a pogányokhoz az Óskinyilatkoztatás emlékében, a választott közösség szerencséseihez a Szentírás ígéjében vagy az Egyház élő szavában, mert — mint Csokonai írja — „régibb út a hit, mintsem az értelem”.

Mindezek az utak megegyeznek abban, hogy az Isten megismerését az emberhez valami — gondolkodás, írás, emberi szó — közvetíti. A valástörténet és a tapasztalat bizonyossága szerint van azonban az embernek Istenhez — helyesebben Istennek az emberhez — olyan útja is, amely nem szorul közvetítő közegre, amelyen át az ember közvetlenül „tapasztalja meg” az Istent. Ezt a tapasztalati Isten-megismerést — a *cognitio Dei experimentalist* (Sz. Bonaventura) megtapasztalói és elméletírói többféle névvel nevezik (szemlélődés, belénkötött elmélkedés, misztikus teológia), de legáltalánosabb neve a *misztika*.

Misztika! — gyanús szó sok ember előtt. Egyesekben kíváncsiságot, másokban bizonytalan félelmet, ismét másokban — jó- vagy rossz-akarató — lekicsinylést kelt. Mindennek közös oka, hogy a legtöbb embernek egészen bizonytalan, sokaknak egészen képtelen fogalma van arról, amit a szó jelent. Vannak, akik egyszerűen misztikának mondanak mindent, ami nem világos, amit nem tudnak fogalmi formulába vonni. Mások a misztika szó alá foglalnak mindent, ami túlesik az érzeni tapasztalat körén. Pedig a misztika — bárminő titokzatos és mindenestül meg nem magyarázható is — egészen határozott, történetileg és lélektanilag szabatosan leírható jelenség, amelyről olyan konkrét leírásaink vannak — a nagy misztikusok közt számos a nagyon nagy író! —, mint kevés lelki jelenségről.

A misztika nem egy az ábrándozással, a homálllyal, a zavarossággal, de nincs köze az okkultizmushoz, spiritizmushoz és hasonló jelenségekhez sem — az efféle jelenségekre a *miszticizmus* szót szokás elítélőleg használni. A misztika nem valami szubjektív dolog: egészen határozott, tárgyilag adott tárgya van, — ennek legellenőrizhetőbb bizonyítéka, hogy a misztikus élmény végighúzódik az évezredekben és a világ minden táján, és a róla beszámolóok lényegében mindenütt és mindenkor

ugyanazt mondják. Nem szabad összetéveszteniük bizonyos jelenségekkel, amelyek gyakran kísérik, de nem tartoznak lényegéhez (levitáció: levegőbe-emelkedés, természetes táplálkozás nélküli élet, stigmák, magánkinyilatkoztatások stb.). Mindezeket szokás misztikus jelenségeknek nevezni, de a tulajdonképeni misztika ezektől független és különböző. Ezek lehetnek valakinek rokon- vagy ellenszenvesek, de senki sem köteles hinni bennök, bár történeti valóságuk számos esetben minden kétségen felül áll, — ám a misztika nem ez. Bizonyos, hogy a misztikának is vannak képzelődői és öncsalói: Már Szent Teréz, a legnagyobb misztikus írók egyike sűrűn tiltakozik ellenük és figyelmezteti lányait, akiknek ír, hogy össze ne téveszék az igazi misztikus ténnyel és képzelődést. Ő maga is ismer egyéneket — mondja —, akik áldozatul estek a képzelődésnek, ezért próbálja megrajzolni azokat a biztos jeleket, amelyekből meg lehet különböztetni e téren a valóságot a képzelődéstől. Aki a misztika nagy klasszikusait olvassa, bizonyos, hogy nem fog kísértésbe esni azt hinni, hogy képzelődéseket olvas.

Előttünk egy nagy tény. Mióta az emberiség vallásos életéről képünk van, az egész földön mindenfelé számos embert ismerünk, akik azt állítják, és sokan közülük le is írják — rendszerint nem szívesen, előljárói parancsra — ezt az élményüket, hogy *megtapasztalták az Istent*. Van közöttük mindenfajta ember. Görögök, rómaiak, románok és szlávok és germánok, északiak, déliek, nyugatiak és keletiek. Európában és Európán kívül, mindenféle népből és fajból. Katolikusok, protestánsok és pravoszlávok, zsidók és mohamedánok, perzsák, indusok, buddhisták, mozlimek, tibetiek — mindenféle vallásból. És van köztük mindenféle ember, férfi és nő, öreg és fiatal, művelt és műveletlen. Vannak királyok, hadvezérek, tanárok, papok, szerzetesek, világiak, kereskedők, családos emberek, családanyák, cselédek, egyszerű, műveletlen parasztemberek. Vannak közöttük érzelmes természetűek és vannak egészen gyakorlati emberek, kiknek élete fogható munkában telik el. Vannak racionalisztikus gondolkodású tudósok, és írók, nagyszerű klasszikus írók. És vannak köztük olyan óriásai az emberi szellemnek, akik — ha szabad így szólnom — mintegy csak úgy mellékesen misztikusok is. Mindjárt ott van az élükön Szent Pál, a világnak ez a legnagyobb hódítója és szervezője, akinek élete — csak amennyire nyoma maradt a Szentírásban —, négy regény eseményeit szolgáltatathatná, aki folytonos utazásai, prédikálásai, szenvedései, hajótörései, megveretései és fogságai közben „elragadtatott a paradicsomba és titkos igéket hallott, melyeket embernek nem szabad kimondania”. Vagy ott van Szent Agoston, aki kezdi, mint pogány filozófus és rétor, kereszttülmegy korának minden tudományán, míg megnyugszik a megtapasztalt Istenben. Ott van Aquinói Szent Tamás, a realista, a „józan ész” filozófusa, az Isten-hitet is értelemmel kutató nagy teológiai gondolkozó. Ott van Szent Bernát, aki rendjének és szerzetének oszlopa, házak alapítója, utazik, erdőt irt és földet művel és házat épít, fejedelmek és pápák közt közvetít, eretnekekkel vitatkozik és eretnekeket győz meg, és — közben tapasztalja az Istent. Vagy ott van Szent Lajos király, aki hadvezér, keresztes hadjáratot vezet, megszervezi az új Franciaországot, családi életet él s amel-

lett misztikus. Ott van Szent Teréz, a világtörténelem egyik legnagyobb nőalakja, aki szerzetének történelmi eseményévé nőtt reformját viszi véghez és aki talán mindenkinél egyszerűbben és világosabban ad számot ezekről a misztikus jelenségekről s aki amellettt csodálatos egyszerűségű és világosságú író, kedélyes, bölcs emberismerő, még humora is van. Ott van Szalézi Szent Ferenc, ez a kedves, szelid humanista, akit az udvari életbe éppúgy oda tudunk képzelni, mint a szöszékre, aki megírja az isteni szeretetről szóló kétkötetes könyvét (*Traité de l'amour de Dieu* — magyarul *Teotimus* néven) és megírja a világban élő emberek számára a *Filoteát* (*Introduction à la vie dévôte*); a kedvességnek és az emberismeretnek ezt a csodáját. És ki ne felejsük azt, akit az isteni kegyelem nekünk, mai magyaroknak adott, a mi nagy misztikusunkat, Prohászka Ottokárt. Életrészoló tudományos munkát ír, egyetemen tanít, ki-papokat nevel, egyházmegyét vezet, egyeseknek és közületeknek megszámlálhatatlan tömegével egyénileg érintkezik és csodálatos naplókban és elmélkedésekben számol be az életét betöltő nagy misztikus élményről.

Mindezek — és sok-sok más — beszélnek valamiről, ami első megjelenésekor legtöbbjüknek idegen, különös, érthetetlen; eleinte legtöbbször szabódnak tőle. Szent Teréz két évig harcolt ellene, míg belenyugodott. Legtöbbször nem tudnak egymásról, de lényegében pontosan ugyanazt mondja mindegyik: megtapasztalták az Istent.

Hihetünk-e nekik? Azt hiszem, hogy ha a lélektani tudás, bölcséleti fegyelmesség és az önmegfigyelés olyan klasszikusainak introspeksiójában nem bízhatunk, mint Szent Agoston, Aquinói Szent Tamás, Szent Bonaventura, Suarez, Szalézi Szent Ferenc, Prohászka, sőt Szent Teréz is, akkor reménytelen minden pszichológia. Akinek van némi érzéke a szóban megnyilatkozó lélek számára, az csak mosolyogva vehet tudomást azokról a tudományos erőfeszítésekről, amelyek ú. n. természet-tudományos magyarázatát akarják adni ezeknek a tényeknek. A patológiával, szekszualitással és egyéb ilyen nivójú feltevésekkel dolgozó magyarázatok felett szuverénül napirendre fog térni mindenki, aki előítélet nélkül elolvass néhány lapot a fentemlített nagyok írásaiból.¹ Olyan ez, mintha beteg emberek kilélekezéséből származtatná valaki a forgószéket. Az egyetlen komoly, „természetes” magyarázó kísérlet az, amely a tudatalattiból próbálja megérteni a jelenséget (James, Delacroix, Janet). De ez a kísérlet is — nem is beszélve arról, hogy ez is csak eltolja a megmagyarázandót, de meg nem magyarázza — hajótörést szenved azon a ténnyen, hogy a misztikus élménynek éppen a tudatosság egyik legjellemzőbb vonása.²

* * *

Mindenekelőtt hallgassunk meg néhány nagy tanút.³

¹ Egyébként ma már a komoly kutatók jóformán egyhangúlag utasítják el és cáfolják ezeket a származtató elméleteket (James, Girgensohn, Heller, Joly, Delacroix, Maréchal, Spann).

² Carrel utolsó könyvében írja: „A keresztény misztika a megismerés legmagasabb eszköze. Azért ahogyan Einsteint, Planckot vagy Eddingtont hallgatjuk, ha az anvagi világról van szó, úgy kell hallgatnunk a misztikusokat, mikor a szellem vizsgálatairól van szó.”

³ Nagy sajnálattal kényszerrel vagyok mellőzni a nem-keresztény misztikát: az így megmaradt anyag is oly óriási, hogy alig lehet áttekinteni.

Szent Bernát:

„Az Ige elem jött (milyen ostoba vagyok, hogy elmondom ezeket a dolgokat!), és többször jött el. Bár gyakran meglátogatott, nem tudom pontosan meghatározni a pillanatot, mikor érkezett. De érzem, erre emlékszem, hogy ott van. Néha előre megéreztem, hogy jönni fog, de sohasem tudtam megérezni sem megérkezését, sem távozását... És mégis megtudtam, hogy igaz, amit olvastam, tudniillik, hogy benne élünk, mozgunk és vagyunk. Boldog az, akiben ő lakik, s aki tőle mozdítatik és általa él. De min' hogy az ő utai megfoghatatlanok, azt kérdezitek tőlem, honnan tudtam meg, hogy jelen van. Mivel ő telve van étellel és erővel, mihelyt megjelenik, felébreszti elaludt lelkemet; megindítja, megpuhítja, megsebzí szívemet, amely kemény, mint a köszikla és igen beteg; kezd kitépni és rombolni, ültetni és építeni; megöntözi azt, ami száraz, és megvilágítja azt, ami sötét; kinyitja azt, ami be van zárva, felmelegíti azt, ami hideg, kiegyenesíti azt, ami görbe, lesímitja azt, ami göröngyös, olyan szépen, hogy lelkem áldja az Urat, és minden képességem dicséri az ő szent nevét. Így tehát, amikor az én isteni Jegyesem belém jő, nem teszi külső jelekkel érzhetővé jövetelét, sem szavának hangjával, sem lépéseinek neszével; nem mozdulataiból, nem is érzéseimmel ismerem fel jelenlétét, hanem, amint mondtam nektek, szívemnek megmozdulásából: mikor irtózás fog el a bűn iránt és a testi gerjedelmek iránt, akkor felismerem kegyelmének ha'almát; mikor felfedezem és megsiratom elrejtett bűneimet, akkor megcsodálom bölcsességének mélységét; mikor megjavítom életemet, akkor tapasztalom jóságát és édességét, és bensőm újjászülése, ami ennek gyümölcse, megértteti velem az ő szépségét.”

„Ez a szeretetnek dala; senkisé nem foghatja ezt meg, ha meg nem tanította rá a kegyelem kenete, ha meg nem értette vele a tapasztalás. Akik átéltek, azok ismerik; azok, akik nem érezték, nem tehetnek egyebet, mint hogy kívánják, nem tsmerni, hanem élvezni. Ez nem az ajkak remegése, ez a szívnek himnuszja; ez nem a száj nesze, hanem a szív öröme; ez az akaratoknak és nem a hangoknak összhangja. Kívülre nem hallható, nem harsogja világgá; senki más nem hallja, csak az, aki dalolja, és az, akinek dalolja: a menyasszony és a vőlegény. Nászindul ez, amely kifejezi a léleknek tiszta és gyönvörtüségűs öleléseit, az érzelmek összhangját és a kölcsönös vonzalom egybehangzó zenéjét. (Serm. in Cantic.)

Szent Teréz egy rövid híradása:

„Néha olvasás közben megragadott az Isten jelenlétének érzése. Teljesen lehetetlen volt, hogy kételkedjem abban, hogy ő bennem van és hogy én egészen belemerültem. Nem vízió volt, hanem úgy érzem az, amit misztikus teológiának neveznek.” (Önéletrajz.)

Egy részletesebb leírása:

„A dolog így történik. A lélek legtávolabbról sem gondol arra, hogy ilyen kegyelemben fog részesülni, sőt egyáltalán soha eszébe sem jutott, hogy Isten ilyesmire tartsa érdemesnek, midőn egyszerre — bár nem látja sem lelki, sem testi szemével — azt érzi, hogy Jézus Krisztus ott van mellette. Ezt nevezik értelmi látomásnak; nem tudom, hogy miért. Láttam egy személyt,⁴ akit Isten sok más kegyelmen kívül ebben is részesített, s aki kezdetben ugyancsak meg volt akadva. Nem tudta elképzelni, hogy mit jelent a dolog. Egyrészt ugyanis semmit sem látott, másrészt pedig oly világosan megértette, hogy a mi Urunk Jézus Krisztus az, aki ily módon érezteti vele jelenlétét, hogy semmi kétsége sem merülhetett fel a látomás valódisága felől. Hogy Istentől származik-e, vagy sem,

⁴ Magáról beszél.

arra vonatkozólag, bár a nagy hatások Is'en mellett szóltak, annál inkább volt aggodalomban, mert ő maga sohasem hallott értelmi látomásról s nem is gondolta volna, hogy ilyen is létezik. Azt azonban megértette, hogy az, aki őt van mellette, ugyanaz az Úr, aki az előbb említett módokon oly gyakran beszélt már hozzá. Ugyanis mindaddig, amíg ez utóbbi kegyelemben nem részesült, csupán a szavakat hallotta, de nem tudta, hogy ki beszél hozzá.

Tudom azt is, hogy nagy aggodalmi voltak ezen látomás miatt — mert ez nem úgy van, mint a képzeleti látomás, mely gyorsan elmúlik, hanem eltart-hat néhány napig, sőt olykor egy eszéndeig is — s nagy szomorúan ment el a gyóntatójához. Ez utóbbi azt kérdezte tőle, hogy ha nem lát semmit, miképen tudhatja, hogy a mi Urunk az? — mondja meg legalább, hogy milyen az arca! Az illető azt felelte rá, hogy ezt nem tudja, mert nem látta az arcát, s hogy nem tud mást mondani, mint azt, amit mondott; csak arról az egyről van meggyőződve, hogy csakugyan az Úr volt, aki vele beszélt s hogy a dolog nem képzelődés.

Hiába ijesztgették mindenféleképpen; semmi sem volt képes őt hitében meg-ingatni, különösen akkor nem, midőn a látomás azt mondta neki: „Ne félj, én vagyok.” Ezekben a szavakban valami olyan titokzatos erő volt, hogy abban a pillanatban lehetetlen lett volna bennük kételkednie. Az a tudat, hogy ily jó társaságban van, erőt és jó kedvet öntött belé. Belátta ugyanis, mily nagy segítségére lesz ez oly irányban, hogy mindig Istenre gondoljon s hogy meny-nyire fogja mindig arra figyelmeztetni, hogy ne tegyen semmit kedve ellenére. Annak, akinek szemei — amint érezte — folyton reá vannak szegezve. Ha pe-dig beszélni akart Ő Szent Felségéhez, akár az imában, akár anélkül, érezte, hogy oly közel lévén hozzá, szükségképen meg fogja őt hallgatni. Ellenben az Ő szavait nem akkor hallotta, amikor kívánta, hanem rendszeren egészen várat-lanul, amikor arra épen szükség volt. Érezte, hogy a jobboldalán van; de ezt is nem azokkal az érzékekkel fogta föl, amelyekkel máskülönben szoktuk észre-venni, ha valaki mellettünk van. Más, sokkal magasztosabb úton történik ez, amelynek kifejezésére emberi ész nem képes, de amely teljesen biztos és sokkal jobban kizár minden kétséget, mint tenné a közönséges érzéki megfigyelés. Ez utóbbi esetben ugyanis még mindig lehetséges a képzelődés, ellenben itt nem. Ugyanis oly nagy lelki haszon kíséri ezt a kegyelmet és oly magasztos benső hatásai vannak, hogy sem melankóliának nem lehet tulajdonítani, sem pedig az ördög szemfényvesztésének. Egyik sem tenne akkora jó: a lélekkel. Hiszen ezen kegyelem után mára sem gondol, mint arra, hogy mindenben Istennek kedvére tegyen és mélységes megvetést érez minden iránt, ami nem hozza közelebb őt Istenhez. (A Belső Várkastély.)

Egy modern családanya:

„Bizonyos okok miatt szomorú voltam és panaszkodtam az Úrnak, hogy annyira távol tart magától. Amíg ily gondolatokkal foglalkoztam és varrás közben egyedül voltam a szobában, lelkemet hirtelen megzavarta és elárasztotta az Isten jelenlétének érzése. Úgy éreztem, mintha a valóságot érezném. Az Isten itt volt, közel hozzám; nem láttam, de jelenlétéről oly biztosan meg voltam győződve, mint ahogyan a vak biztosan érzi, hogy valaki, akit érint és hall, vele van. És isteni áhítat, béke, öröm volt a szívemben. Körülbelül egy óráig tartott. (Lucie Christine naplója.)⁵

Egy magyar misztikus: Prohászka.

„Ez az az édes valóság, hogy bírom az Urat szívemben — hogy átérzem

⁵ Lucie Christine álnév, amely egy francia világi hölgyet, hitvest és családányát takar. 1908-ban halt meg. Misztikus élményeit tartalmazó naplóját P. Poulain Agoston S. J. adta ki.

és átélem, hogy itt van nálam, s hogy én őt szívből szerelem. Szeretem őt s örülök neki; ez a legédesebb belső tapasztalatom. Ha pedig kérdezi tőlem valaki, hogy miért szerelem, hát csak az. mondom: szerelem, mert ő az én Úram, Istenem, mindenem! Szemem szereti a fényt; szereti, mert neki való, mert az ő eleme s rokon is vele; szívem szereti az élet meleget, a piros, meleg vér, mert a szív kis malmát ez a meleg patak hajtja: én pedig szeretem az Istent, szemem világát, szívem vigaszát., munkám erőtorrását., kedeyem tavaszát, örömeim fakadását, megnyugvásom siklóját, életem célját, koronáját, s értem Assisi Szt. Ferencet, aki egész éjjel, mikor imádkozott., csak azt hajtogatta: én Istenem, én mindenem. Kevés szó ez, de mindent mond, mert mialatt az ajka mondotta, azalatt szállt lelke ágról-ágra, min. a madár a fakadó bükkerdőben, s egyet csipelt, egyet énekelt, hogy amilyen szép ez mind, olyan szép az az Isten, akivel tele van, telistele a szíve; — majd megint repkedt, mint a méhecske virágról-virágra s azt zümmögte bele minden virákehelybe: jaj be édes, be édes, csupa méz és illat; olyan édes és fölséges az én Istenem, kiből a virágok áradoznak ki, s ki minden virágszirmot s minden lepkeszárnyat külön rajzolt és színezt s minden madárnak külön elgondolta és megkomponálta menyegzős dalát. Ezt érzi minden Isten-szerető lélek, ki egy vele; érzi hogy nagy, szép, édes; s főleg érzi és örül neki, hogy ez a nagy és fölséges Isten, aki kezdetől az övé volt, a végtelenségen át is mindig övé leszén, s aki oly jó, hogy mindent arra használ, hogy a szerető lélekben is egyre több legyen belőle, több szellem és élet, több fakadás, több öröm és ének. (Hogyan élhet az ember hitből.)

* * *

Mi ez a misztikus élmény? A szó a görög *μῦω* (műó) igéből származik, amely elzárást jelent. Eredeti használata arra a pythagoreus szabályra vonatkozik, hogy aki misztikus élményben akar részesülni, annak érzékeit le kell zárnia, el kell fordulnia a külső világtól. Szent Pál és a görög atyák a *πνεῦμα* (pneuma, szellem) szóval jelölik, a latin atyák a *contemplatio* (szemlélődés) szóval. Az V. század végén megjelent, Areopagita Szent Dénésnek tulajdonított irat óta alkalmazzák mai értelmében. Legtömörebb meghatározását Aquinói Szent Tamás adja: „Egyszerű, közvetlen látása Istennek és az isteni dolgoknak, mely szeretetből fakad és szeretetre törekszik.“ A mi Prohásztkánk így mondja: „A misztika az Isten mély megérezése a világban s a lélekben; megérezése a mély kapcsolatoknak a lét és az Isten közt; kapcsolatoknak, amelyek egyesülést, közlést, életet mondanak.“⁶

Mindkét meghatározásban bizonyosfajta megismerésről van szó. Megismerésről, amely azonban más, mint a közönséges értelmi megismerés, vagy a tudományos megismerés. Nem részleteiben, hanem nagy egészében mutatja meg a valóságot, de úgy, hogy nem lehet elzárkózni előle: az evidencia biztosságával. Szent Teréz nagyobbak mondja ezt az evidenciát az érzékek-adta benyomásokénál. Keresztes Szent János, a misztika jelenségének másik nagy elméletírója és klasszikusa azt mondja: „Az Isten közli magát, nem az érzékek útján, nem az okoskodás által, amely felidézte és osztályozta az ismereteket, hanem a

⁶ Ha ez a két meghatározás — mint előttem kétségtelen — a lényegét fejezi ki, akkor tévesnek kell minősíteni egyes vallásbölcselektnek. Így legfőképpen J. Hesseknak (Religionsphilosophie, Freiburg i. Br. 1948) azt a (különben bizonyítatlan) tételét, hogy a misztika nem feltétlenül vallási élmény. A misztikus élményben — közvetlenül vagy közvetve — mindig Isten közli magát a lélekkel.

tiszta értelem által, amely nem ismeri az okoskodás láncolatát, hanem amelyben Isten a szemlélődés egyszerű tényében közli magát."

Isten jelenlétéről van szó, annak teljes bizonyosságáról. *Objektív* valóságról, olyan ismeretről, amely nem a misztikusból való, hanem úgy ömlik belé az Istenből. „Ez az az édes valóság, hogy birom az Urat szívemben, hogy itt van nálam” — hallottuk fentebb Prohászkat.

Ezt az élményt *roppant érzelmi gazdagság* jellemzi. Olvastuk előbb a „szeretet dalát” emlegető Szent Bernátot. Szalézi Szent Ferenc a *Teotimusban*, amikor fejtegeti a misztikus teológia mivoltát, ezt mondja:

„Teológiának nevezzük, mert amint a spekulatív teológia tárgya az Isten, éppenyű ez is csak Istenről szól. ...a spekulatív teológia *Is-en* ismeretére törekszik, a misztikus pedig az *Isten szeretetére.*”

Ez a roppant érzelmi gazdagság azonban — s ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni — nem azt jelenti, amit közönségesen az értelem szón értünk. A misztikusok nyelvén ez a szó sokkal átfogóbb, totális valami. Szent Bernát szerint az „akaratok összhang”-járól van itt szó, — valami életközösségről, teltségről, gazdagságról, amit nem tudnak közelebből meghatározni, mert nincsen rá szó, ezért használják ezt a nem szerencsés, de legközelebb fekvő szót.

A misztikus élmény u. i. *közölhetetlen*, adekváta kifejezhetetlen. Olyan benső szeretetviszonyról van szó, aminek nyelvét a két szeretőn kívül nem érti meg senki. „Az imában való társalgás titokzatos, és Isten és a lélek úgy beszélnek egymáshoz, mint szív a szívhez *közölhetetlen közlékenységgel*. Akik egymást szeretik, azoknak beszélgetése annyira egyéni, hogy azt, rajtuk kívül senki sem érti meg.” (Szalézi Szent Ferenc a *Teotimusban*.) Ez a *közölhetetlen közlékenység* a legtalálhatóbb, amit erről mondani lehet. Innen van, hogy egyre könnyelenekek hasonlatokkal élni. Hasonlataikat gyakran az *érzések* köréből veszik („lelki érzésekről” szeretnek beszélni). A hasonlatok másik fő tárgyköre a *fénu-jelenségek*. De talán legtöbbször — hallottuk Szent Bernátot — a földi szerelem szavaiba öltöztetik élményüket. A kifejezhetetlenül intím és gazdag szeretetviszonyt a legintímesebb és leggazdagabb földi szeretetviszony képeivel próbálják kifejezni. Persze, az igazi misztikus ennek a hasonlatnak hasonlatjellegét fordítva fogja fel, mint a profán elgondolás. Nem a földi szerelem magyarázza az istenit, hanem az alakul az isteni szeretet képére.

„Mi Istenből vagyunk. Isten vonzza a lelket s a lélek sóvárog feléje, vágyódik vele, a legnagyobb jóval egyesülni... Innen merítünk minden földi szeretetet is, csak eltévesztjük, elmoszuk, eltorzítjuk, idegen utakra támolygunk vele, meghordozzuk utcán, porondon, útvesztőkben. A szeretet szellemiségünk ismertető jele, Isten kezéből vett lelki szükségünk, s nem a földi szeretet vonásai kerülnek imádságunkba, Istennel való közösségünkbe, hanem az Isten-szeretet vonásait visszük, olykor nemes hűséggel, máskor szégyenletesen hibázva emberközi viszonyainkba. Nem embereken tanultunk szeretni, a szeretet-szomjúság a lélek létével koextenzív s azért szeretünk embert is, mert a léleknek szeretete az itala, mert szeretniünk kell, és szeretjük azt, aki élénk akad, s aki számunkra tud hasonlítani ahhoz az istenességhez vagy annak valamely lefelé tévelyedéséhez, melynek igazi, lelki kényszerűl van lelkünkbe oltva a szeretet szomjúsága. Az emberszív Isten-szeretetre van teremtve...” (Prohászka: *Élő Vizek Forrása.*)

Végül: a lélek ebben az élményben passzív. Nagyon élesen szembeállítják azt a szemlélődést, amelynek során ez az élmény megtörténik, az elmélkedéssel. Az elmélkedés értelmi munka, a kontempláció, a szemlélődés nem értelmi munka, hanem valami passzív befogadás, amely Istentől indul ki; ezért hívják *belénk öntött* elmélkedésnek is.

„...Akármennyire törjük is magunkat utána, magunktól nem tudjuk elérni. A lényege az, hogy a lélekbe nyugalom vonul be, illetve jobban mondva az Úr nyugtatja meg az jelenlétével, amint az agg Simeonnal tette. Az összes lelki tehetségek elcsendesülnek s a lélek megérti — de egészen másképen, mint amikor a külső érzékekkel dolgozik —, hogy ott van az ő Istenének közelében. Érti azt is, mily kevés kell már ahhoz, hogy az egyesülés révén összeforrjon Óvele. Ez pedig nem azért van így, mintha akár testi, akár lelki szemével látná Őt. ...Az emberen úgy külsőleg, mint belsőleg valami mély kabultság vesz erőt. A külső ember, vagy mondjuk inkább — hogy jobban megértsétek — a test moccani sem mer, hanem, mint aki elért útja végére, megpihen, hogy aztán annál jobban tudjon újra előre haladni. Ebből a pihenésből ugyanis kettőzött erővel kel fel. ...A lelki tehetségek pihennek s szeretnének állandóan ilyen nyugalomban maradni, mert minden mozdulatuk zavarólag hat a lélek szerelmi lángjára. Mindazonáltal nincsenek megbénulva, mert hiszen képesek arra gondolni, hogy kinek a közelében vannak. Kettő közülük szabad,⁷ s csak az akarat van ebben az állapotban bilincsekbe verve; de ha egyáltalában képes arra, hogy ilyenkor fájdalmat érezzen, akkor csakis az fájhat neki, hogy újra vissza fogja nyerni szabadságát. Az értelem nem akar egyebet érteni, mint ezt az egyet (amit most ért), s az emlékezet az: szeretné, ha sohasem kellene mással foglalkoznia. ...Az ember azt kívánja, hogy teste maradjon mozdulatlan, mert attól fél, hogy különben elveszíti ezt a békességet s így nem is mer moccani. Szólni csak nagy nehezen tud...” (Szent Teréz: A tökéletesség útja.)

* * *

Előttünk áll a tény, próbáljuk magyarázni. Magyarázata két oldalról indulhat ki: teológiailag és lélektanilag.

A *teológia* keveset, de nagyot mond róla. Nem lehet nem venni komolyan ezeket a hatáskeresés minden igénye nélkül kibuggyanó tanúbizonyosságokat, amnyi és olyan különböző embereknek, olyan különböző élményeknek egyetlen lényegét: hogy az Isten jelenlétét tapasztalták meg. Erre nincs más kielégítő magyarázat, mint hogy csakugyan az Isten jelenlétéről van szó, — amint a szem nem láthatna fényességet, ha nem volna fény. Bergsonnak *Az erkölcs és a vallás két forrásáról* írt munkájában gyönyörű mondatokat olvasunk erről: „A misztikus élmény — írja — szeretetteljes egyesülés Istennel, mely arról tesz bizonyosságot, hogy Istennek szüksége van ránk, amint nekünk is szükségünk van rá. A misztika azt sejteti meg, hogy a teremtés Isten vállalkozása oly lények létrehozására, amelyek méltók az ő szeretetére.” Prohászka szavaival a misztikus élmény: „az élő és belénk sugárzó isteni lélek funkcióival eleven kapcsolatba lépni, ezzel a természetfölötti életet a magunk számára valósággá tenni.”

Ennél többet alig tudunk mondani. Az Istent nem ismerjük adekvát módon, tehát nem ismerhetjük megnyilatkozásainak mikéntjét sem. Aqvi-

⁷ T. i. az értelem és az emlékezet; Szent Teréz az utóbbit különválasztja az értelemtől.

nói Szent Tamás érdekes gondolatmenettel próbál közelebb jutni: ez a megismerés valahol közepén van az emberi ismerés és az angyalok megismerése közt, akik tiszta szellemek és a dolgokat Istenben látják.

Sokkal határozottabb eredményre vezet, ha a befogadó ember szempontjából, *lélektani* oldalról próbáljuk tanulmányozni az előttünk fekvő adatokat. Itt igazán Carrel utasítását kell követnünk: mikor a szellemek világról van szó, a misztikusokat kell meghallgatnunk, itt igazán csak tőlük tanulhatunk. A misztikus jelenség egy olyan lélektani tényre világít rá, amelyet az újabb lélektan kezd sejteni és körültagogatni, de szabatosan leírva és meghatározva még nincs — semmi esetre sem avval a szabatos egyszerűséggel és határozottsággal, amellyel a misztikusok leírják. Az ő tapasztalásukat állítja elének egy kedves képen egy nagy élő költő, Claudel, *Animus és Animáról* szóló parabolájában:

„Valami haj van az új házások, Animus és Anima, a szellem és a lélek között. Eljárt az idő, a mézesheteknek hamar vége lett, amikor még Anima kedvére beszélhetett és Animus elragadtatással hallgatta. Elvégre is Anima hozta a hozományt a házhoz, az ő pénzből élnek mind a ketten. De Animus nem sokáig tűrte ezt az alárendelt helyzetet, nemsokára felfedte igazi természetét, hiú lett, zsarnok és pedáns. Anima persze ostoba és tudatlan liba, iskolába sohasem járt, Animus ezzel szemben tud egy csomó dolgot, elolvasott egy csomó könyvet, megtanult beszélni egy kavicsal a nyelve alatt és most, ha beszél, úgy pereg belőle a szó, hogy barátai mind azt mondják, nála jobban nem beszél senki sem, végnélkül lehetne elhallgatni őt. Most már Animának nem szabad egy szót sem szólnia. A férje valósággal kiveszi a szót a szájából, ő csak jobban tudja, mit akar az asszony mondani s elméletei s emlékei segítségével olyan jól kiformálja mondatát, hogy a szegény asszony nem ismer benne rá semmire. Animus nem hűséges, de annál féltékenyebb, mert szíve mélyén tudja, hogy Animáé a vagyon, ő csak koldus és abból él, amit az asszony ad neki. Ki is használja, gyötéri, hogy kicsalja belőle a garast, csipkedi, hogy kiáltson, ravasz dolgokat eszel ki, hogy fájdalmat okozzon neki, s esténként eimeséli mindezt a kávéházban barátainak. Ez alatt Anima csendben otthon marad, főz és eltakarít mindent, ahogy tud, az irodalmi összefüggések után, amelyet elmondít a dohányfüst és a hányadék. Ilyen rendzavarás egyébként ritkán esik meg. Animus alapjában véve polgár, beidegzett szokásai vannak s szereti, ha a megszokott ételeket szolgálják fel neki.

De egyszer valami furcsa dolog történt. Egy napon, amikor Animus váratlanul tért haza, vagy talán szünyökált ebéd után, vagy munkájában merült el, hallotta, hogy Anima énekel, egészen egyedül, csukott ajtó mögött: érdekes dal volt ez, valami, amit ő sohasem hallott, nem tudott hozzá hangjegyeket, szavakat, vagy kulcsot találni, különös és csodálatos volt. Azóta ravaszul megpróbálta újból elénekelteni vele ezt a dalt, de Anima úgy tesz, mintha nem tudná, miről van szó. Elhallgat, mihelyt a férje nézi. Ekkor Animus cselet eszelt ki. Úgy tesz, mintha nem volna jelen, mintha nem figyelne. Kimegy, hangosan beszélget barátaival, füttyöl, lantot penget, fát fűrészsel, ostoba slágerokat énekel. Anima lassankint megnyugszik, körülnéz, figyel, fellelékzik, azt hiszi egyedül van, és halkan kinyitja az ajtót isteni szerelmesének. De Animusnak — ahogy mondani szokás — hátul is van szeme. (Id. Semjén Gyula: Paul Claudel. 44—45. II.)

Mit példáz ez a kis kép? Valami olyat, hogy kétféle lélek van, egy magasabbrendű és egy alacsonyabbrendű. Az alacsonyabbrendű felületi én, Animus: a racionalista értelem, a nyugtalan érzelem, a törtető aka-

zás — és Anima, a centrális, a magasabbrendű én, a bensőséges én, amely csak akkor tud szólni, akkor fogadja isteni szerelmesét, akkor énekel, mikor a felületi én zaja hallgat. Claudel ezt a lélektani tényrt a misztikusoktól tanulta. Szent Teréznel így találjuk leírva:

„...Ezért mondtam én már előbb is, hogy egyes lelki dolgokból nagyon is világosan lehet arra következtetni, hogy a lélek és a szellem között, annak ellenére, hogy egyébként: a kettő egy és ugyanaz, bizonyos tekintetben mégiscsak van különbség. Ezt a nagyon is finom különbséget olyankor vesszük észre, amikor az egyik látszólag nem azt teszi, amit a másik, aszerint, amint az Úr különböző kegyelmet adot nekik. Ugyancsak azt hiszem, hogy a lélek nem azonos az ő tehetségeivel. Különbönbennyi csodálatos dolog van a mi bensőnkben, hogy vakmerőség volna részemről, ha meg akarnám őket magyarázni.” (A Belső Várkastély.)

A lélek egy és mégis mintha kettő volna. A nagy vallásos szellemek régóta tudják ezt. Már Szent Pál különbséget tesz a *ψυχή* (*pszühé*) és a *πνεῦμα* (*pneuma*) között. Ágoston és Tamás *animáról* és *spiritusról* beszélnek. Pascal egyszerűen *szívnek* mondja azt, amiről itt szó van — persze nem azt érti rajta, amit a nyárspolgár, hanem azt, amit Szent Teréz. Keresztes Szent János *tiszta értelemről* beszél. A nagy belga misztikus, Ruysbroeck szerint a *végző csúcs és orom, a szív középpontja, a lélek veleje*. Mások a lélek gyökerének, legbelsejének mondják. Szalézi Szent Ferenc hol a lélek alapjának, fenekének, hol — leggyakrabban — *finom csúcsának* nevezi. Természetesen nemcsak a keresztény misztikusok ismerik ezt. A nagy pogány misztikus, az újplatonikus Plotinos írja:

„Az egyesítő szemlélődés akkor jön létre, ha a lélek lezárta kapuit minden elől, ami magából kifelé vonja; ha hallgatást parancsolt érzékeinek, tehetségének, magának az értelmének (annak az értelemnek, ami él és megismer, miközben magát megkülönbözteti tárgyától); röviden: ha a lélek a *tiszta értelemmel* (*νοῦς καθαρός*) *szellem finom csúcsának* lesz része megérinteni az Istent. Az Isten ajándékozta magát. Hirtelen egy belső fényt ragyogtat fel váratlanul és előreláthatatlanul; behatol a lélekbe és birtokába veszi, mint az ihlet magával ragadja a beavatottnak vagy a prófétáknak szellemét.”

Az ős ind upanisádok tele vannak evvel a gondolattal. A Chandogya-upanisád írja: „A Brahmannak ebben a városában (a testben) van egy *kis lótuszvirág* (a szív), ebben van egy *kis tér* (Anima); ami ebben van, ezt kell kikutatni, ezt kell igazán megismerni!”

Rabindranath Tagore *Aldozati énekei* közt olvassuk ezt a kis dalt:

„Egyedül indultam el a találkozóra. Mégis ki az, aki nyomomban lépked a csendes homályban?

Oldalt kerülök, hogy kitérjek társasága elől, de nem szabadulhatok tőle.

Ahogy nagy göggel ott lépked, felkavarja a földről a port s minden szóhoz, amit csak kimondok, hozzáfűzi a maga hangos szavát.

A saját gyarló énem ez, uram, mely nem ismer szegyet. Engem azonban szegyen tölt el, hogy az ő társaságában lépek ajtódohoz.”

A misztikus élmény Anima dolga: ez a lélek fenekén, a „tiszta értelem”-ben, a „finom csúcs”-on megy végbe. Hogyan lehet ez? Hogyan

lehet a lélek egy és mégis kettő? Nyilvánvaló, hogy ez paradoxon — és mégis nyilvánvaló, hogy ez a paradoxon egy tényt mond ki. Megismerés, amely nem értelmi megismerés, — az értelem hallgat. Akarás, amely nem a „rendes”, nem az általános értelemben vett akarás, — a lélek passzív. Érzelem, amely nem az, mint amit rendszeren annak nevezünk, — az kísérőjelenség, ez valami totális lendület. Ez a misztikus élmény lényegé. Titokzatos tény, de tény. Ismeri, aki megpróbálta. Azt hiszem, megsejti mindenki, akinek valaha igazi esztétikai élménye volt, mert az lényegében rokon a misztikus élménnyel.

* * *

A művészetben azonban nemcsak Danték, Shakespearek és Goethék, nemcsak Michelangelók, Rembrandtok és Beethovenek vannak: ott van a kisebb jó költők, művészek serege és ott van a nem-művészek tömege is, akik be tudják fogadni a művészetet. Felmerül a kérdés: vajjon a misztika isteni művészetében nem lehet-e valami részünk nekünk is, akik nem vagyunk a szó itt leírt klasszikus értelmében „misztikusok”, vajjon számunkra csak történeti tény, lélektani probléma, teológiai Istenbizonyíték — vagy tapasztalhatunk belőle valamit magunk is? A misztika elméleti tudósai között állandó a vita arról, hogy a misztika valami egészen kivételes, csak választottaknak szóló kegyelem-e, vagy elvileg mindenkinek része lehet benne. Nem érzem magamat illetékesnek, hogy állást foglaljak ebben a vitában. Bizonyos, hogy a misztikus élmény Istentől jön; ki szabhat határt Istennek, hogy kinek és hogyan adja meg? És ki mondhatja meg előre valakiről, hogy az Isten megadja-e neki? A lélek ott fű, ahol akar. Bizonyos, hogy a nagy misztikus élmény, amelyet tanulmányozni próbáltunk, kivételes jelenség, legalább is abban az értelemben, amint a nagy művész-lángelmék kivételesek. Akármilyen sokan vannak a misztikusok — mert igen sokan voltak az ó-, közép- és új-korban és vannak napjainkban is —, a vallásos emberek óriási tömegéhez képest mégis elenyészően kevesen vannak. A hozzáértők egyértelműen vallják, hogy „isteni meghívás” kell hozzá, és ez a meghívás, úgy látszik, nem mindenkinek szól. Bizonyos az is, hogy ez az élmény nem kezdők élménye, hanem haladottaké.

„A kezdő lélek, a még gyermek lélek, vagy a nemrég megtért nem dalolhatja ezt a dalt; ez a haladó és kibontakozott lélek számára van fönntartva, amely az Istennek bchatása alatt megvalósult haladásával elérte a teljes kort, azt a kort, amikor érdemei megérlelték az eljegyzésre és erényei méltóvá tették jegyeséhez.” (Szent Bernát).

A lelkiélet elmélet-írói közt általános az a gondolat, hogy a lelkiéletnek három egymásután következő fokozata van: három út. Az első a *tisztulás útja* (via purgativa), amelyen a bűnből gyógyul ki az ember. A második a *megvilágosodás útja* (via illuminativa): a megtisztult ember meglátja az utat és rálép. A harmadik az *egyesülés útja* (via uniativa), csak ezen jelenik meg a misztikus élmény. Szent Teréz *Belső Várkastély* c. művében hét lakásról beszél; az első kettő a tisztulása, a har-

madik a megvilágosodásé és csak a négy utolsó a tulajdonképeni misztikus élet.⁸ De talán nem is csak erkölcsiek a feltételek. A szakértők nagy többsége abban is egyetért, hogy nem minden ember alkalmas a misztikára. Bizonyos *életkörülmények*, életmód, környezet kell hozzá: mindenesetre idő, legalább is lehetőség arra, hogy az ember szakithasson magának időt a szükséges kikapcsolódásra. Az is nyilvánvaló, hogy különböző hajlamú, különböző vérmérsékletű emberek különböző fokban alkalmasak erre. Nem is minden korszak kedvez neki. Alig kétséges, hogy a mai élet világszerte idegölő tempója mellett nem könnyű megtalálni azt a belső nyugalmat, amely nélkül Anima meg nem szólal. Hozzájárul ehhez, hogy az utolsó századok felvilágosodása, pozitívizmusa, természettudományos gondolkodása, egész nem-keresztény filozófiája minden művelt embert elháríthatatlanul racionalista és gyakorlati gondolkodáshoz szoktatott. Bizonyos, hogy a mai embertől a misztika csendjének és összeszedettségének megteremtése nem közönséges erőfeszítést kíván.

Aki ezen bánkódni akarna, megvigasztalhatja egy kétségtelen tény: *a misztika nem szükséges az örök üdvösségre*. Arra csak „egy a szükséges”: az élő hit; a hit és a belőle való élet, a hit és a szeretet. Van egy másik út is, Lisieuxi Szent Teréz *kis út*-ja; az az út, amelyet Szalézi Szent Ferenc a Filoteában ír le: a mindenkitől kitelhető imádság, az apró önmegtágadások, az irtalmas szeretet és az Isten akarata szerint való élet útja. Ezek mind Istenhez vezető utak. Ennek a kis útnak is lényege a szeretet, — és ez egymaga elég. „Szeress, és tégy amit akarsz!” (Szent Ágoston.) Szent Pálnak a korintusiakhoz írt szavai szerint, „aki az Úrhoz ragaszkodik, egy lélek övele” (Kor. 7, 12). Ez is unio, — ha nem is mystica unio, de mindenesetre édestestvér avval.

De talán szabad a misztikus elménynek *tágabb értelmet* is adni, olyat, amelybe ez a kis út is beletartozik. Ha ennek is, a misztikának is lényege a szeretet, akkor a kettő között a különbség tulajdonképen csak abban áll, hogy amaz aktív út, a misztikáé passzív. Itt a mi munkánkat teszi érdemszerzővé és értékessé az Isten kegyelme, ott a mi erőfeszítéseinktől függetlenül az Isten maga szólal meg. Ha azonban a misztikus elmény a haladottaké, akkor nyilvánvaló, hogy *előbb ezen az aktív úton kell elindulni* és haladni, — és ki tudja, nem fog-e utközben egyszer csak megszólalni az Isten. Az Isten, aki látja, ha becsületesen igyekszünk előre azon az úton, amely csekély erőnknek megfelel, amely viszonyainktól és jóakarattunktól telik, és Ő nem a teljesítményt, hanem a jóakaratot nézi. Ő minden pillanatban eltalálhat hozzánk — és akkor a kis út beletorkolhat a misztika útjába.

Két nagy misztikus nevelő e felé látszik bátorítani bennünket. Sza-

⁸ Kb. ugyanígy ír a szufizmus (mohamedán misztika) nagy misztikusá, Ghazali is (XI. század): A misztikus elragadtatásnak első feltétele, hogy a „szív megtisztuljon mindentől, ami Istennek idegen”. A második fok: „az út elején kezdődnek a ki nyilatkoztatások”, azaz a víziók, amelyek a felket megvilágosítják. Csak ezután jut el a lélek a misztikus „elragadtatás”-hoz, amely már fölébe emelkedik a vízióknak („a formáknak és képeknek”), olyan magaslatokig, amelyekről nem lehet és nem is szabad számot adni. (ld. O. Spann: Religionsphilosophie auf Geschichtlicher Grundlage. Zürich, 1947. 68. l.)

zézi Szent Ferenc a Vízitációs apácákhoz szóló tanításaiban a következőket mondja:

„Azt szeretnétek, hogy valami olyan „tökéletesség útjára“ tanítsalak, amit föl lehet venni, mint a ruhát, hogy ennek segítségével aztán fáradság nélkül tökéletesnek érezhessétek magatokat? Azt hiszitek, hogy a tökéletesség valami művészet, amit megszerezhetne az ember, ha ismerné a titkát? Ez tévedés; itt nincs más titok, mint *hűségesen kitartani az isteni szeretet gyakorlásában*... De hogy jutunk el az isteni szeretre? Erre azt mondom: úgy, hogy akarjátok szeretni. A helyett, hogy töprengtek és kérdezősködtek: hogyan egyesítsétek lelketeket Istennel. Cselekedjétek azt meg azzal, hogy állandóan Istenre irányítjátok lelketeket... Vannak lelkek, akiknek a folytonos töprengéstől, hogyan kellene csinálni, nem marad idejük megcsinálni valamit; pedig itt keveset kell tudni és sokat cselekedni. Nem kell időt pazarolni azon való gondolkodásra, hogy megvannak-e az embernek a helyes érzelmei, hanem *cselekedjétek, amit azok az érzelmeik sugallának, ha megvolnának*... Ha semmink sincs, az sem baj, hiszen az egyetlen szükséges mindig megmarad: a beleegyezés szava... Így kell szólni az Úrhoz: Nincs még semmi bizonyosságom Hozzád, de egészen kezembe adom magamat. Ezt megtehetjük bármikor. Ha semmi örömünk, semmi kielégülésünk nincs ezekben az aktusokban, az se aggasszon bennünket, mert akkor Urunk előtt még drágábbak. Ne mondjátok, hogy nem jön a szívetekből, csak a száj mondja őket. Mert, ha a szív nem akarná, akkor az ajkak egyelőn sótagot sem ejthetnének ki.”

Talán még tömörebben fogalmazza ezt a *Teotimus* egy helyén:

„A szeretet és a vágy szeretni: ugyanabból az akaratból származik. Mihelyt megvan a vágy szeretni, már megkezdődik a szeretet.”

A nagy magyar mester, Prohászka pedig ilyen nagyon-praktikusan és egyszerűen, mindnyájunknak valón írja le a misztikus átélést:

„Élni, nemcsak tudni... átélni azt, amit szentek, hősök, könyvek s maga a szentírás ajánl. Átélni a reggeli s esti imában s napközben való szerető megemlékezésben az Isten közelségéről... átélni a szentmisében, a vasárnap s ünnepp nap megszentelésében a krisztusi életközösséget... átélni a tiszta lelkiismeret öntudatában az Isten vigaszait, a békét, örömet... átélni a világ csábjai ellen folytatott harcokban az akarat erejét, az Isten segélyét... átélni a szentgyónásban s áldozásban az utolsó vacsora mennyei izgalmaikat... átélni az egyszerű, nem jósándékokban, melyeket fölébresztünk s a jócselekedetekben, melyeket öntudattal gyakorlunk, annak a viránynak kellemeit, mely az Isten gyönyörűségének kertje. Tehát — ismétlem — élni, átélni, gyakorolni mindezt lélekkel, öntudattal, ez az erőnek, lelki szépségnek, örömeink s a kitartásnak titka... Az élő Istennel való e kapcsolatot megtalálja mindenki a szíve fenekén s *ha komolyba veszi s kialakítja szerinte életét*, meg fogja hallani a mélységben az élő vizek patakjának csörgedezését.”

„Egy kicsike jóakarat”, mondja Szalézi Szent Ferenc. — „komolyan venni mindezeket” — mondja Prohászka.

Ő különben is nagyban segíthet bennünket a misztika felé nemcsak saját élményeinek nagy szuggesztív erejű leírásával, hanem hozzánk közelebb álló vonásaival is. Az ő misztikus élménye u. i. főképen kétirányú, mindkettő olyan, hogy minden embernek hozzáférhető. Az egyik egyszerű természet-misztikája. A természet misztikus átélésének a világtöltészetben is párjukat ritkító lapjait találjuk főleg a *Magasságok felé*

és a *Soliloquia* kötetében. A másik misztikus szál, amely egész életén végighúzódik: az *Eucharisztia* Krisztus-misztikája. (*Naplók, Elő kenyér, Élő vizek forrása, Elmélkedések.*) Ez a két misztikus élményforrás szinte állandóan körülöttünk hullámszik, csak ki kell nyitnunk szívünket és szemünket, és erre a kinyitásra szinte fogható példával tanít bennünket Prohászka.

Mit tehetünk tehát mi, kicsinyek, egyszerűek, tehetetlenek, kezdők, ha részt szeretnénk a misztikus élményben? Közvetlenül semmit sem tehetünk: egyedül Istenen áll, hogy adja, vagy nem adja. De megpróbálhatunk az Istenhez vivő utakon lélektanilag *elébmenni*. Első út a tisztulás útja. Meg kell tisztulnunk. Erre minden keresztény ember számára adva van a könnyű és egyszerű mód: a bűnbánat szentsége, a becsületes, mindennapos küzdelem a bűn ellen. Második út a megvilágosodás útja: megismerni, „ami szükséges”. Lelkiolvasmány, elmélkedés, szentbeszéd, lelkigyakorlat: csupa praktikus eszköz, hogy ezeknek az ismereteknek atmoszférájában tartsuk magunkat. A harmadik az egyesülés útja. Mi egyesít? A szeretet. Szeresd Uradat-Istenedet, — kezd el a mai szentmisében és még ma az emberszereteten, — a közelállókon és ellenségeiden, az irgalmasságra szorulókon és a rádszorulókon —, így tanít bennünket a szeretet legnagyobb szakértője, Szent János.

Ezen túl pedig még egyet tehetünk: Animus kezdjen el hallgatni, hogy Anima elkezdhessen énekelni: teremtsünk belső csendet. Nem halljuk meg Isten lépteit, ha nem saját lelkünkben keressük. „Kívül sohasem találod meg Istent, ha belül meg nem találtad” — mondja egy ind misztikus. Oly könnyű ez, ha egyszer megértettük, mit adhat nekünk! Vár az Eucharisztia Krisztusa, — hív a Biblia és a nagy misztikus szövegek, — szinte elénk jön a természet, a költészet, a művészet, alázatos útkészítői a Köztedőnek. „De ezek között legnagyobb a szeretet.” (Kor. 13, 13.)